

“İQBAL” QƏZETİ “MƏKTƏB” JURNALI HAQQINDA

XÜLASƏ

Azərbaycan uşaq mətbuat orqanlarından biri də “Məktəb” jurnalıdır (1912-1923). Məqalədə həmin jurnalın nəşri məsələlərindən, “İqbal” qəzetində bu problemlərin həlli yolları ilə bağlı çap olunan məqalədəki fikirlərdən danışılır. B.Talıblının mülahizə və təkliflərini məqalə müəllifi jurnalistikanın nəzəri və təcrübi prinsipləri baxımından haqlı hesab edir.

Açar sözlər: “İqbal” qəzeti, “Məktəb” jurnalı, uşaq mətbuatı, abunəçi, yayım coğrafiyası, rəngli şəkillər, şriftlər

РЕЗИЮМЕ

Статья посвящена одному из органов детской печати – журналу «Мектеб» («Школа»), издававшегося в 1912-1923 гг. В центре внимания автора – публикации газеты «Игбал» о журнале «Мектеб», которые проливают свет на отношение одного печатного органа к другому. Суждения и предложения Б.Талыблы относительно данного издания и его проблем, по мнению автора статьи, правомерны с точки зрения принципов теории и практики журналистики.

Ключевые слова: газета «Игбал», журнал «Мектеб», детская печать, подписчик, география распространения, цветные иллюстрации, шрифты.

SAMMARY

One of the children's press agencies in Azerbaijan is the “Maktab” journal (1912-1923). In the article are talked about the publishing issues of this journal and thoughts on an article publishes in the “Iqbal” newspaper on ways to solve these problems

Author justifies the views and suggestions of B.Talibly in the terms of theoretical and practical principles of journalism.

Keywords: newspaper “Iqbal”, journal “Maktab”, children's press, subscriber, broadcast geography, colour pictures, fonts.

XX əsrin əvvəllərində bir-birinin ardınca fəaliyyət meydanına atılan mətbuat orqanlarının biri digərini onlarla “yol yoldaşı” olması münasibəti ilə alqışlayır, öz həmkarının işini izləyir, onunla fikirlərini bölüşür, çətin, böhranlı günlərində dəstək olmağa çalışırdı. Bütün bunlar milli mətbuat xadimlərimizin monolitliyindən, məslək və əqidə birliyindən, vahid vətəndaşlıq mövqeyinə malik olmalarından və s. irəli gəlirdi. Eyni halı biz “Məktəb” jurnalına münasibətdə də müşahidə edirik. Belə ki, həmin jurnalın elə ilk nömrəsində görkəmli ədəbiyyat və dövlət xadimlərindən olan Nəriman Nərimanovun “Əziz balalar!” bəliqlı müraciəti ilə başlanan məqaləsində “Məktəb”-in fəaliyyətə başlaması alqışlanır, uşaqlar və valideynlər ona dəstək verməyə çağırılırdı (Bax: Sevinc Namazova. Pedaqoji irsimizdən: Qafur Rəşad Mirzəzadə. Bakı, Elm və təhsil, 2014, s.62). Nəriman Nərimanovun o zaman Həştərxanda sürgündə ikən “Məktəb”-in nəşri ilə bağlı onun elə ilk nömrəsindən belə bir ovqatla çıxış etməsi onun Azərbaycanın ictimai həyatı ilə sıx bağlı olmasının (Bax: Teymur Əhmədov. Nəriman Nərimanov. (Həyatı, mühiti və ədəbi-bədii yaradıcılığı). Bakı, Nurlar, 2016, s.478), ümumiyyətlə, qeyd etdiyimiz kimi, dövrün qabaqcıl görüşlü ziyalılarının əlbir fəaliyyətinin, əqidə və əməl birliyinin göstəricilərindənir.

“Məktəb” jurnalının fəaliyyətini o zaman nəşr olunan “İqbal” qəzeti də alqışlamış, onun işinə qayğı və həssaslıqla yanaşmış, nəşrin uğurlu və çatışmayan cəhətlərinə diqqət cəlb etməyə, kəsirlərin aradan qaldırılması yollarını göstərməyə çalışmışdır. “İqbal”-ın 30 yanvar 1914-cü il tarixli 565-ci nömrəsində **Böyükəğa Talıblı** imzası ilə çap olunan “Məktəb” məcmuəsi” başlıqlı məqalə bu baxımdan diqqətə layiqdir.

Məqalədə “Məktəb”-in artıq dördüncü ildir ki, nəşr olunduğu, onun istiqaməti, ünvanlandığı oxucu auditoriyası (uşaqlara məxsusluğu) və redaktor-nəşirinin kimliyi haqda informasiya verildikdən sonra onun dili və mündəricatı, yəni mövzu və məzmun tutumu haqda deyilir: “...Məcmuənin (“Məktəb” jurnalının – A.B.) dilinə və mündəricatına baxdıqda demək olar ki, bu məcmuə nəinki Qafqaz məktəblərinə, hətta ümumtürk şagirdlərinə yarar”.

Göstərilən məziyyətləri ilə yanaşı, B.Talıblı “Məktəb” jurnalının tirajının azlığından belə gileyilir: “Fəqət bu məcmuə Bakıdan başqa heç bir şəhərdə satılmayıb, durmaqdadır. Bakının özündə də bu məcmuəni alan çox tapılmıyır”.

Bizcə bu, bir tərəfdən əhəlinin geniş kütləsinin tavanasızlığından və hələ maarifə, məktəbə meylinin aşağı səviyyədə olmasından irəli gəlirdisə, digər tərəfdən nəşrin yayımının təşkilindəki yarıtmazlıq ilə bağlı idi. Çünki o dövrdə qəzet və jurnalların yayımında bir sıra obyektiv problemlər olmaqdan əlavə “Məktəb”-in redaktor-nəşiri yüksək səriştəyə malik pedaqoq və jurnalist olsa da, görünür, yayım işinin təşkilində kifayət qədər təcrübəyə və çevikliyə malik deyildi. Q.Rəşadın vətənpərvər ziyalı, fədakar jurnalist və vətəndaş olması “Məktəb” jurnalının yayımında mühüm amillərdən olan bazar qanunları ilə ayaqlaşmağa kifayət etmirdi. B.Talıblı vəziyyətdən çıxış yollarından birini “Məktəb” jurnalının oxucu auditoriyasının əsas etibarı ilə uşaqlardan ibarət olmasının nəzərə alınması zərurəti və bu tələbin ödənilməsi üçün işdə müəyyən islahatların aparılması tələbi ilə hesablaşmaqda görürdü. Ona görə məqalə müəllifi “Məktəb” jurnalının xarakterik xüsusiyyətini – onun sahə nəşri olunmasını nəzərə çatdıraraq yazırdı:

“Necə ki məlumdur, hər bir uşaq dili söz dutan vaxtdan başlayaraq adətdən artıq bir neçə şey sevir: ən birincisi oyun şeyləridir ki, səhərdən axşamacan bunlarla məşğul olub, ruhani feyz apardığı kimi cismani də bərxəyali dərəcədə mənfəətə bərdar olur. Bu oyunların bir parası gimnastik təvriində olub çocuğun bədəni çox möhkəmləndiriyor, qanni işlətıyor, sümüklərini bərkişdiriyor və gücünü də artırıyor...” Həmin gimnastik hərəkətlərin Qafqazda (türklər arasında) və Avropada yayılan növlərindən – qurşaqtutma, suda üzmə, qaçma və s. danısan müəllif sözüna belə davam edir:

“Cocuqların sevdikləri şeylərin ikincisi də el əsərləridir. Bu əsərlərdə cocuqlar öz ruhları sevdigi hekayələri, gülməli-gülməli sözləri və əqlərini işlətmək üçün tapmaca adlanan sözləri tapıyorlar. El əsərlərini uşaqların çox dərəcədə sevməgini ondan bilmək olar ki, bir para uşaqlar gecenin xarışınacan yatmayırlar ki, nənələri onlara nəql və yainki lətifə söylüyəcəklər, ya anaları onlara nəğmə oxuyacaqlər. Bu iki şeylərdən başqa uşaqlar çoxlu surət, əks və cürbəcür rəngdə olan şəkillər sevirələr. Rəngsiz şəkllə (qara rəngdə olan şəkllə) onlar heç baxmaq da istəməz, gəmlidir, diyorlar”.

B.Talıblı Avropa ölkələrində uşaqların bu və digər marağına uyğun onları cəlb edə bilən yazı və təsvirlərin seçilərək dərc edilməsi məsələlərinə dair araşdırmalar aparılıb maraqlı əsərlər yazıldığını bildirdikdən sonra göstərir ki, yuxarıda göstərilən çatışmazlıqları diqqətə çatdırmaqdan əsas məqsədi onların islahı yollarının axtarılıb tapılmasıdır. O, vəziyyətdən çıxış yollarından birini jurnalda el ədəbiyyatından uşaqların yaş və maraq, anlaşıq dairələrinə uyğun lətifə, tapmaca, nağıl və s. nümunələrindən seçilib verilməsində, həmin materialların rəngli şəkillərlə bəzədilməsində görür və bildirirdi ki, uşaqlar qırmızı, göy, sarı və qeyri rəngləri daha çox sevirələr. Onlar sevdikləri həmin rənglərlə verilmiş materiala güclü maraq göstərir və şəkillərin müşayiəti ilə olan mətnlər uşaqlar tərəfindən yaxşı mənimsənilir. Şəkillərdən və nəğmələrdən feyz, zövq və ləzzət alacaqlar. Nəticədə jurnalın alıcıları da çoxalacaqlar.

B.Talıblı onu da nəzərə çatdırırdı ki, jurnalda az-çox yer alan el ədəbiyyatı nümunələrini axırıncı səhifədə və xırda şriftlə vermək düzgün deyil. O, bu cür xırda şriftlərlə verilmiş yazıların uşaqların gözlərini tez yorduğunu nəzərdə tutub əlavə edirdi ki, “... doğrudur, lətifəyi başqa qəzetlərdə və məcmuələrdə də bu təvri yazıyorlar, lakin “Məktəb”də olmaz. Çünki “Məktəb” cocuqlar üçündür. Çocuğun da sevdigi lətifədir. İştə onu axırıncı səhifəyə atmayıb və xırda yazmamalı.”

B.Talıblı jurnalda ara-sıra yer alan el ədəbiyyatı nümunələrinin janr rənginliyinə diqqət yetirməyi, yəni ancaq lətifə və nağılla kifayətlənməyib, nəğmələr, atalar sözü və məsəllərdən də nümunələr verilməsinin faydalı olduğunu bildirdi. Əlavə edirdi ki, bizim el ədəbiyyatı janr baxımından kifayət qədər zəngindir. Sadəcə olaraq bir qədər zəhmətə qatlaşıb onları seçib çeşidləmək lazımdır.

Qeyd edək ki, **Qafur Rəşad** "İqbal"ın 2 fevral 1914-cü il tarixli 567-ci nömrəsində çap etdirdiyi eyniadlı – **"Məktəb" jurnalı** başlıqlı məqaləsində B.Talıblıya təşəkkür etməklə yanaşı, jurnaldakı şəkillərin rəngli, şriftlərin iri verilməsini, satış qiymətinin aşağı salınmasını və s. maliyyə çətinlikləri ilə bağlıydı. Bu işə düzgün yanaşma deyildir.

Sonda B.Talıblının "Məktəb" məcmuəsi" başlıqlı məqaləsinin ərəb əlifbasından çevirdiyimiz tam mətnini oxuculara təqdim etməyi lazım bilirik:

"Məktəb" məcmuəsi

Dördüncü ildir ki, Bakıda uşaqlara məxsus məktəb adlı bir məcmuə çıxıb satılmaqdadır. Müdir və mühərrirləri müəllim olduqlarına lazım olan şeylərdən bəhs açıb, yazıyırlar. Məcmuənin dilinə və mündəricatına baxdıqda demək olar ki, bu məcmuə nəinki Qafqaz məktəblərinə, hətta ümumtürk şagirdlərinə yarar. Fəqət bu məcmuə Bakıdan başqa heç bir şəhərdə satılmayıb, durmaqdadır. Bakının özündə də bu məcmuəyi alan çox tapılmayıb.

Nəcə ki məlumdur, hər bir uşaq dili söz dutan vaxtdan başlayaraq adətdən artıq bir neçə şey sevir: ən birincisi oyun şeyləridir ki, səhərdən axşamacan bunlarla məşğul olub, ruhani feyz apardığı kimi cismani də bərxəyali dərəcədə mənfəətbərdar olur. Bu oyunların bir parası jimnastik təvrində olub çocuğun bədəni çox möhkəmləndiriyor, qanı işlətiyor, sümüklərini bərkiləndiriyor və gücünü də artırıyor. Jimnastik oyunlarından Qafqaz türklərinin arasında ən məşhurlarından biri qapışmaq (Qurşaq tutmaq), yüngürülmək (ötüşmək), bir ayaq (bir ayaq ilə bir neçə arşın yolu tez-tez getmək) və bir də suda (çayda, dənizdə) üzmək. Jimnastik oyunları Avropada hər bir insan üçün vacibi bir iş hesab olunuyor. Bunun üçün cəmiyyətlər yapılan kibi çoxlu kitab və məcmuələr də çap olunur.

Cocuqların sevdikləri şeylərin ikincisi də el əsərləridir. Bu əsərlərdə cocuqlar öz ruhları sevdigi hekayələri, gülməli-gülməli sözləri və əqllərini işlətmək üçün tapmaca adlanan sözləri tapıyırlar. El əsərlərini uşaqların çox dərəcədə sevməgini ondan bilmək olar ki, bir para uşaqlar gecənin yarısından yatmayırlar ki, nəyələri onlara nəql və yainki lətifə söylüyəcək, ya anaları onlara nəğmə oxuyacaq. Bu iki şeylərdən başqa uşaqlar çoxlu surət, əks və cürbəcür rəngdə olan şəkillər sevir. Rəngsiz şəkllə (qara rəngdə olan şəkllə) onlar heç baxmaq da istəmz, gəmlidir, diyorlar. Bunu Avropa mərbiləri düşünüb, bu saat çalışmaqdadırlar ki, hər elm başından axırnacan şəkil və oyun şeyləri ilə oxunsun. Zira çocuq onu heç unutmaz. Şimdilikdə heç şəkil üçün yaramıyan əl-cəbr elminin də dərslər kitabını şəkilli yapıyırlar.

Şu söylədiyim sözləri deməkdən məqsədim "Məktəb"də nəzəri-acizanəmcə gördüğüm qüsurları bəyan etməkdir.

1) Oyun barəsində "Məktəb"dən bir şey bilmək istəsək, üçüncü ilinin heç bir nömrəsində bir kəlmə də söz tapmarız. Jimnastika gəldikdə nəinki bir şəkil, ya məqalə, hətta bir məsləhət də yoxdur.

2) El əsərlərindənsə, bu məcmuədə biz ancaq nəql və bir para nömrələrində lətifə görüyoruz. Ama, nədənsə, lətifə həmişə axırncı səhifələrə və xırda-xırda xətt ilə yazılır. Doğrudur, lətifəyi başqa qəzetlərdə də və məcmuələr də bu təvr yazıyırlar, lakin "Məktəb"də olmaz. Çünki "Məktəb" çocuqlar üçündür. Çocuğun da sevdigi lətifədir. İştə onu axırncı səhifəyə atmayıb və xırda xətt ilə yazmamalı. Nəql və lətifədən başqa el əsərlərindən bu məcmuədə dəxi bir zad yoxdur. Halbuki, türk qövmündə nə qədər nəğmələr və məsəllər var.

3) Şəkil fəqərəsinə gəldikdə hər nömrədə bir şəkil iki dəfə yazılmış və o da qara rəngdə olur. Halbuki, uşağın sevdigi rəng qırmızı, göy, sarı və qeyriləridir.

Əgər bu üç şeylər "Məktəb" məcmuəsinin səhifələrində görünərsə, yəqin ki, onun alınmağında müqəssir bulunan günahsız çocuqlarımız hər dəfə onu alıb, böyük məmnuniyyətlə şəkillərinə baxacaqlar, nəğmələrini oxuyacaqlar və lətifələrindən feyz alacaqlar.

Amma bunu da unutmamalı ki, on iki qəpik ("Məktəb" məcmuəsinin bir nüsxəsinin qiyməti) çocuq cibinin pulu degil. Çünki qüvvəsiz. Bun a görə də əgər onun cibində beş-altı qəpik olursa, bayramdır. Buna da bir çarə aramalı.

Böyükağa Talıblı
"İqbal" qəzeti, 30 yanvar 1914, №565

ƏDƏBİYYAT:

1. Talıblı B. "Məktəb" məcmuəsi. "İqbal qəzeti, 30 yanvar 1914.
2. Rəşad Q.. "Məktəb" məcmuəsi. "İqbal" qəzeti, 2 fevral 1914.
3. Sevinc Namazova. Pedaqoji irsimizdən: Qafur Rəşad Mirzəzadə. Bakı, Elm və təhsil, 2014.
4. Əhmədov T. Nəriman Nərimanov. (Həyatı, mühiti və ədəbi-bədii yaradıcılığı). Bakı, Nurlar, 2016.